

ISSN 2309-3277

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ SLAVYAN UNİVERSİTETİ

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
БАКИНСКИЙ СЛАВЯНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

ELMİ ƏSƏRLƏR

İctimai-siyasi elmlər seriyası

№2

У Ч Е Н Ы Е З А П И С К И

Серия общественно-политических наук

№2

Вакı – 2019 - Баку

Redaksiya heyəti:

Tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Şirinbəy Hacıəli oğlu Əliyev (baş redaktor)
fəlsəfə üzrə elmlər doktoru, professor Cahangir Rza oğlu Məmmədov
tarix üzrə elmlər doktoru, professor Həbil Nurkişi oğlu Məmmədov
pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor Aida Heybət qızı Şahbazova
tarix üzrə elmlər doktoru, professor Xabutdinov Aydar Yuryevic
hüquq üzrə elmlər doktoru, professor Aleksandr Aleksandroviç Merejko
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Əsgər Sücayət oğlu Əhməd
psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Gülnarə Anatollu qızı Həsənova
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Əhmədov Alpay Azər oğlu
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Məmmədova Almas İbadulla qızı
sosiologiya üzrə fəlsəfə doktoru İoanna Marşalek-Kava
İ.K.Niftaliyeva (məsul katib)

Редакционная коллегия:

Доктор философии по историческим наукам, доцент Ширинбей Гаджиали оглы Алиев
(главный редактор)
Доктор наук по философии, профессор Джахангир Рза оглы Мамедов
Доктор наук по историческим наукам, профессор Габиль Нуркиши оглы Мамедов
Доктор наук по педагогическим наукам, профессор Аида Эйбат гызы Шахбазова
Доктор наук по историческим наукам, профессор Айдар Юрьевич Хабутдинов
Доктор наук по юридическим наукам, профессор Александр Александрович Мережко
Доктор философии по историческим наукам, доцент Аскер Шуджяят огла Ахмед
Доктор философии по психологии, доцент Гюльнара Анатолу гызы Гасанова
Доктор философии по историческим наукам, доцент Алпай Азер оглы Ахмедов
Доктор философии по педагогике, доцент Алмаз Ибадулла гызы Мамедова
Доктор философии по социологическим наукам Иоанна МАРшалек-Кав
И.К.Нифталиева (ответственный секретарь)

Redaksiyanın ünvanı:

Azərbaycan Respublikası, Bakı şəhəri, S. Rüstəm küç. 33,
BakıSlavyanUniversiteti
tel: 599 08 70; faks: (99412) 440 27 70
e-mail: bsu-uni.edu.az

Адрес редакции:

Азербайджанская Республика, город Баку,
ул. С. Рустама, 33, Бакинский славянский университет
тел.: 599 08 70; факс: (99412) 440 27 70
e-mail: bsu-uni.edu.az

İmanova Sevda Rafiq qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI SƏRİŞTƏNİN TƏDQIQAT TARIXI

Açar sözlər: *mədəniyyətlərarası səriştə, qiymətləndirmə, xarici dillərin tədrisi*

Key words: *intercultural competence, assessment, teaching foreign languages*

Ключевые слова: *межкультурная компетенция, оценка, преподавание иностранных языков*

İnsan fəaliyyətinin hər bir sahəsi üçün aktual olan mədəniyyətlərarası səriştədən bəhs edərkən bir tədqiqat sahəsi kimi yaranma tarixini, müasir mərhələsi kimi yaranma tarixini, müasir mərhələyə qədər olan inkişaf yolunu nəzərdən keçirmək onun mahiyyətini anlamağa, tədris zamanı tələbələrdə onu formalaşdırılmağın və səviyyəsinin qiymətləndirilməsinin uğurlu yollarını tapmağa imkan verdiyi üçün vacibdir. Siyasət, iqtisadiyyat, biznes sahəsində çalışan insanlar xarici ölkələrə ezam olunarkən həmin ölkələrin mədəniyyətləri ilə tanış olmadıqları səbəbindən xoşa gəlməz situasiyalarla, mübahisəli vəziyyətlər, konfliktlərlə, anlaşılmazlıqlar nəticəsində iş fəaliyyətlərini yarımçıq qoyub geri qayıtmaq məcburiyyətində qalırdılar. Hətta xarici dillərə lazımı səviyyədə yiyələnmə belə onları xaricdə mürəkkəb iş problemlərindən xilas etmirdi. Beləliklə, təkcə xarici dillərin deyil, həm də digər xalqların mədəniyyəti, onların adət ənənələri, davranış normalarını da öyrənmək tələbatı yarandı. Bu tələbat da öz növbəsində mədəniyyətlərarası qarşılıqlı əlaqələr qurmaq səriştəsini formalaşdırmaq üçün labüd olan tədqiqat işlərinin, proqram və dərslərin hazırlanmasına, diqqətin artırılmasına səbəb oldu. Mədəniyyətlərarası kommunikasiya minillik tarixə malikdir. Xalqlar arasında hər zaman ünsiyyət olmuş və mütəfəkkir və alimlərin diqqətini cəlb etmişdir. Mədəniyyətlərarası ünsiyyət xalqların inkişafına və zənginləşməsinə zəmin yaratmışdı. Tarixə nəzərə salsaq, Makedoniyalı İsgəndər, Yuliy Sezar, Çingizxan, Kristofor Kolumb və başqa şəxsiyyətləri ilk mədəniyyətlərarası ünsiyyət quranlar kimi qeyd edə bilərik. Mədəniyyətlərarası problematika insan həyatının bir çox sahələrini

əhatə etdiyinə görə mədəniyyət, dil, kommunikasiya arasındakı qarşılıqlı əlaqə fəlsəfə, kulturologiya, pedaqogika, psixologiya kimi müxtəlif fənnlərin tədqiqat obyektinə olmuşdur. Mədəniyyətlərarası səriştəni tədqiq etməyə ilk dəfə Amerikada, müharibədən sonrakı 1950-ci illərdən etibarən başlamışlar. [1, s.17]. Mədəniyyətlərarası səriştənin mahiyyətinin tam aydınlaşması 1954-cü ildə Şimali Amerika antropoloqu K.Ober tərəfindən elm aləminə “mədəniyyət şoku” adlanan məfhumun daxil edilməsindən sonra mümkün olmuşdu.

Bu dövrə həmçinin elmi ədəbiyyatlarda “mədəniyyətlərarası kompetensiya” termininin tərifinin də verilməsi təsadüf edir. Belə ki, 1957-ci ildə Tyuksberi “İnkişaf etmiş mədəniyyətlərarası şəxsiyyətin xarakteristikası” (ing. “Characteristics of a Mature International Person”) başlığı altında 21 bənddən ibarət bir siyahı təklif etdi. O, mədəniyyətlərarası ünsiyyətdə səriştəli şəxsin əlamətləri siyahısına aşağıdakılar daxil etmişdi: 1) digər mədəniyyətlərin nümayəndələrindən dostlarının olması, 2) öz doğma mədəniyyətini obyektiv qiymətləndirmə qabiliyyəti, 3) mədəni özünüdərk, digər– mədəniyyəti öyrənmək istəyi, 4) dünyanı, bəşəriyyəti daha da yaxşılaşdırmaq tərəfdarı olmaq, 5) minimum bir xarici mədəniyyətlə yaxından tanışlıq [2, s.253]

Bir neçə il sonra, 1962-ci ildə amerikan sosial psixoloqu C.Qardner “universal kommunikant” anlayışını təqdim etdi. O mədəniyyətlərarası ünsiyyət qurmaq üçün mühüm qabiliyyətlərə malik şəxsi təsvir etmişdir. Bu şəxs aşağıdakı keyfiyyətlər toplusuna malik olmalıdır: bütövlük, stabillik, ekstraversiya, ümumbəşəri dəyərlərlə şəxsiyyətin ahəngliyi və həmçinin xüsusi intuitiv qabiliyyətlər. Müasir tədqiqatçıların nəzərincə C.Qardner bununla bizim bu gün “mədəniyyətlərarası səriştə” adlandırdığımız anlayışı təsvir etmişdir. [4, s.9]

1960 və 1970-ci illərdə mədəniyyətlərarası səriştənin formalaşdırılmasının səviyyəsinin qiymətləndirilməsi və ölçülməsi metod və vasitələrinin fəal axtarışı başlandı. Lakin, bu axtarışlar qərb ixtisasçılarının digər ölkələrdə işləmək istəməməsi və buna qabil olmaması səbəbindən akademik səviyyədə deyil, işgüzar aləmdə baş verirdi [4, s.7]. İşçilərin uzunmüddətli ezamiyyətdən vaxtıdan qabaq qayıtma probleminin ciddiliyini statistik məlumatlar sübut edir. Belə ki, 1979-cu ildə mədəniyyətlərarası kommunikasiya və adaptasiya prosesindəki çətinliklər üzündən xaricə göndərilmiş əməkdaşların üçdə biri nəzərdə tutulmuş vaxtdan əvvəl qayıdırdılar [5, s.3]. Bu səbəbdən yaranan maliyyə itgiləri beynəlxalq şirkətləri öz əməkdaşlarında mədəniyyətlərarası səriştənin formalaşdırılması faktorunu ciddi qəbul etməyə vadar etdi. [5, s.1]. Məhz işçilərin mədəniyyətlərarası səriştələrinin formalaşdırılma səviyyəsi haqqında məlumatlı olmaq, onlara tanış olmayan mədəni kontekstdə, yad mühitdə effektiv fəaliyyət göstərmək qabiliyyətində olan namizədləri seçmək imkanı verməyə başladı [6, s.175]. Bu məqsədlə, fəal şəkildə mədəniyyətlərarası səriştənin formalaşdırılması səviyyəsini qiymətləndirmək üçün vasitələr, alətlər işləyib hazırlamağa başladılar. Bu qiymətləndirmə alətlərinin məqsədi aşağıdakılar idi: 1) əməkdaşların xarici ezamiyyətlərinin uğursuzluqlarının

izahı; 2) əməkdaşlarının xarici ezamiyyətlərinin uğurunun proqnozlaşdırılması; 3) işçi personalın seçim strategiyasının inkişafı; 4) mədəniyyətlərarası səriştənin inkişafına yönəlmiş tədris proqramlarının effektivliyinin qiymətləndirilməsi, işlənilib tətbiq olunması [7, s.2].

Mədəniyyətlərarası səriştənin formalaşdırılma səviyyəsini müəyyən etmək üçün əsasən şəxsiyyətin individual xüsusiyyətləri, dəyərlər və motivlərin özünüqiymətləndirmə anketləri və strukturlaşdırılmamış müsahibə vasitəsilə qiymətləndirmə vasitələrindən istifadə olunurdu [6, s.175].

Həmin dövrün ən mühüm nailiyyəti 1970-ci illərin sonunda mədəniyyətlərarası səriştənin qeyri-dəqiqliyinin aşkar olması idi. Yəni mədəniyyətlərarası səriştənin inkişafında səriştənin formalaşdırılmasına intensiv metodiki təsirə baxmayaraq, reqressiya mərhələlərinin və ya heç bir müsbət irəliləyişin olmaması mümkündür. [4, s.11]

Bütövlükdə, U.Qudikunstun fikrincə həmin dövrün empirik və nəzəri tədqiqatları sübut edib ki, fərdin müəyyən xüsusiyyətləri və ətraf kontekstin müəyyən mədəniyyətlərarası kommunikasiya prosesində “onun qarşılıqlı əlaqələr modelinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir”. [4, s.7] Bu nəticələr mədəniyyətlərarası səriştənin təbiətini, mahiyyətini anlamaqda əhəmiyyətli addım olmuşdu. 1970-ci illərdə həmçinin, artıq şimali amerika kontinentinin hüdudlarından kənarında – Avropa da xüsusən də Almaniyada mədəniyyətlərarası səriştəyə dair tədqiqatlara olan maraq artmışdı.

1980-ci illərdə alimlər artıq ekspatriantların mədəniyyətlərarası səriştəsini bütövlükdə cəmiyyətin mədəniyyətlərarası səriştəsini tədqiq etməyə başladılar. Digər sözlə, 1950-ci və 1960-cı illərdə üstünlük təşkil edən “aborigenlər və gəlmələr” prinsipi ilə mədəniyyət fərqlərinə münasibət yanaşması 1980-ci illərə qədər artıq aradan götürülmüşdü. İntensiv qloballaşma şəraitində cəmiyyətin bütövlüyünü qorumaq cəhdi elm aləmini mədəniyyətlərarası səriştənin inkişafının tək cəhətində mədəni azlıqların nümayəndələri üçün deyil, həm də hamı üçün vacib olduğunu anlamağa təhrik etdi. Bu dövrdə bəzi alimlərin mədəniyyətlərarası səriştənin struktur elementlərinə aid etdikləri mədəni identiklik məsələləri çox fəal şəkildə tədqiq olunmuşdur.

Ən mühüm mərhələ 1984-cü il B.Şpisberq və U.Kyupaç ilk dəfə olaraq səriştəni ünsiyyətdə effektiv davranış nöqtəyi nəzərindən təsvir etdiyi zaman olmuşdur. Onların tərifinə görə səriştəli kommunikasiya iştirakçısı effektiv şəkildə fəaliyyət göstərir, o, məqsədinə nail olmaq üçün sosial ətraf mühiti bacarıqla idarə etmək qabiliyyətinə malik olduğuna, davranışını qarşılıqlı münasibət şəraitində digər ünsiyyət iştirakçıları tərəfindən bəyənilməsinə görə müvəffəqdir. Bu təyinatın istisnalığı ondadır ki, ilk dəfə olaraq səriştə mədəniyyətlərarası əlaqədə olan hər iki iştirakçı tərəfindən təsvir olunur – kommunikasiyanın effektivliyi kommunikantın özü tərəfindən qiymətləndirilir. Kommunikasiyanın uğurlu olması isə digər mədə-

niyyətə malik olan partnyor tərəfindən qiymətləndirilir [4, s.9]. Nəticədə, bu təyinat bir çox mədəniyyətlərə səriştənin modellərinin əsası kimi qəbul edildi.

1970-ci illərin sonunda alimlərin mədəniyyətlərə səriştənin inkişafı üçün vacib şərt kimi digər mədəniyyətlə kontaktın olması [4, s.7; 1, s.24] və belə mədəniyyətlərə kontaktların intensivliyi və davamlılığının səriştənin inkişaf dinamikasına müsbət təsir göstərməsi faktını qəbul etdilər. 1980-ci illərdə metodist və tədqiqatçıların qarşısında duran mühüm sual mədəniyyətlərə səriştənin inkişafına səbəb olan məhz hansı mədəniyyətlərə səriştənin kontaktın olması idi: digər mədəniyyətin nümayəndəsi ilə autentik şəraitdə olan kontakt və ya tədris auditoriyasında süni şəkildə yaradılmış kontakt [4, s.11].

Mədəniyyətlərə səriştənin formalaşdığı şəraiti şərti olaraq iki istiqamətə bölürük:

1. Digər mədəniyyətlə birbaşa kontakt olmayan şəraitdə, tədris auditoriyasında (xarici dil dərsləri, mədəniyyətlərə səriştənin dialoq treninqlərində, mədəniyyətlərə səriştənin universitet kurslarında) formalaşan səriştə.
2. İkinci istiqamətdə isə mədəniyyətlərə səriştənin xarici mədəniyyət mühitində (xaricdə əmək fəaliyyəti və ya təhsil alarkən və ya beynəlmillət təhsil sistemində) baş verən ünsiyyətin nəticəsində formalaşan səriştə.

Mədəniyyətlərə səriştənin bu günümüzdə qədər olan inkişafını hər iki istiqamət çərçivəsində nəzərdən keçirək.

Mədəniyyətlərə səriştənin birbaşa xarici mədəniyyət mühiti nəticəsində inkişafını öyrənən tədqiqatlarda, 2010-cu ilə qədər belə bir əminlik var idi ki, mədəniyyətlərə səriştənin xarici mədəniyyət mühitində "avtomatik" olaraq formalaşır. Təhsil alanların xaricə səfərləri mədəniyyətlərə səriştənin inkişaf etdirilməsinin ən səmərəli vasitəsi hesab olunurdu.

Lakin bu nəzəriyyələr sahəsində inqilabi müqayisəli tədqiqat P.Pedersonun eksperimenti oldu. Bu eksperiment sübut etdi ki, təhsil alanların xarici ölkədə olmaları mədəniyyətlərə səriştənin inkişafı üçün kifayət deyil [9, s.170]. İştirakçıların bir ildən sonra mədəniyyətlərə səriştənin formalaşdırılmasının səviyyəsində olan dəyişikliklərin ölçülməsinin nəticələri bir il xaricdə, digər mədəniyyət mühitində mədəniyyətlərə səriştənin kommunikasiyanın nəzəri əsaslarına yiyələnmeden yaşayan birinci qrup tələbələri və bütün dövr ərzində doğma, monomədəniyyət şəraitində olaraq yalnız sırf mədəniyyətlərə səriştənin qarşılıqlı münasibətlər haqqında nəzəri biliklər alan ikinci eksperimental tələbə qrupu arasında statistik cəhətdən əhəmiyyətli fərqin olmamasını aşkar etdi. Lakin mədəniyyətlərə səriştənin göstəricilərinin əhəmiyyətli dərəcədə artımı digər iki qrupla müqayisədə yalnız xarici ölkədə olarkən mədəniyyətlərə səriştənin inkişafına yönələn xüsusi təşkil olunmuş təlimlər keçən üçüncü qrupda müşayiət olunmuşdu [8, s.70].

Beləliklə, artıq aydın oldu ki, mədəniyyətlərə səriştənin formalaşdırılması səviyyəsinin göstəricilərinin intensiv və davamlı inkişafına nail olmaq üçün xarici mühitə daxil olarkən pedaqoji müşayiət mütləq təmin olunmalıdır. Bu nəticə

bir çox tədqiqatçılar tərəfindən də təsdiq olunur. Belə ki, əvvəllər qəbul edildiyi kimi, digər mədəniyyətdə uzunmüddət yaşamaq etnomərkəzləşmə səviyyəsinin aşağı düşməsi və etnorelyativizm səviyyəsinin yüksəlməsinə gətirib çıxardığı halda, mədəniyyətlərarası biliklərə yiyələnmək mədəniyyətlərarası səriştənin səviyyəsinin inkişafına müsbət təsir göstərir. Belə nəticəyə gəlmək olar ki, dəfələrcə digər mədəniyyətlərin nümayəndələri ilə kontaktlar öz-özlüyündə mədəniyyətlərarası səriştəyə yiyələnmək üçün zəmanət deyil. Mədəniyyətlərarası səriştənin inkişafına xarici mədəniyyət şəraitində olarkən məhz nəyin stimulu verməsi, hansı faktorların təsir göstərməsi, bu prosesdə təhsil alanın şəxsiyyətinin hansı individual keyfiyyətlərinin əhəmiyyət kəsb etməsi hələ də əsaslı və müfəssəl şəkildə tədqiq edilməmişdir [12, s.213]

Mədəniyyətlərarası səriştənin tədris mühitində birbaşa mədəniyyətlərarası kontaktdan izole edilmiş şəkildə inkişafını tədqiq edən, ikinci istiqamət çərçivəsində 1980-ci illərdə mədəniyyətlərarası kommunikasiya üzrə universitet kursları, çarpazlaşmış mədəni treninqlərin keçirilmə metodikası fəal şəkildə inkişaf etməyə başladı. Bu illərdə ABŞ-ın təcrübəsini nümunə götürərək Avropa universitetləri mədəniyyətlərarası kommunikasiya fənnini təhsil proqramlarına daxil etdilər [6, s.55; 14, s.13]. Mədəniyyətlərarası səriştənin formalaşmasının səviyyəsinin qiymətləndirilməsi isə bir qayda olaraq yalnız standartlaşdırılmış testlər vasitəsilə digər mədəniyyətlər haqqında faktiki informasiya biliklərinin yoxlanılması ilə həyata keçirildi.

1980-ci illərin sonlarında mədəniyyətlərarası səriştə anlayışı demək olar ki, bütün tədqiqatçıları cəlb etmişdi. Bunu 1989-cu ildə "International Journal of Intercultural Relations" (Beynəlxalq Mədəniyyətlərarası münasibətlər Jurnalı) adlı mədəniyyətlərarası münasibətlər sahəsində dünyanın aparıcı jurnalının bir nömrəsi bütövlükdə mədəniyyətlərarası səriştəyə həsr olunmuş məqalələrə həsr edilməsi sübut edir.

Artıq 1990-cı illərdən mədəniyyətlərarası səriştə xarici dillərin tədrisi metodikasının diqqət mərkəzinə çevrildi [7]. Bu dövrdə xarici dillərin tədrisi metodikası sahəsində britaniyalı alim M.Bayramın tədqiqatlarının rezonansı olaraq fərdin ünsiyyətdə səriştəsi haqqında yeni təsəvvür, fikir yaratdı. Onun fikrincə tələbələrə mədəniyyətlərarası səriştəni formalaşdırarkən məqsəd olaraq, tək cəmiyyəti öyrənilən mədəniyyətə yiyələnməklə kifayətlənmək olmaz. Tədrisin məqsədi tələbələrə dili öyrənilən ölkənin dominant mədəniyyətinə aid olmasından asılı olmayaraq, müxtəlif dil və mədəniyyətlərin nümayəndələri ilə uğurlu ünsiyyət qurmağa imkan verən səriştə ilə təmin etməkdir. Və ya Bayramın yazdığı kimi, "tədrisin obyektini dili öyrənilən ölkənin mədəniyyəti deyil, digər mədəniyyətlərə yiyələnməyin metodları olmalıdır" və nəticə olaraq hər bir ayrıca mədəniyyətlərarası və ya dillərarası ünsiyyət hadisəsi öz mədəniyyətindən potensialına görə fərqli olan mədəniyyəti öyrənmə prosesini işə salacaqdır. Bundan başqa mədəniyyətlərarası səriştənin inkişafının dominant olduğu xarici dillərin tədrisi metodikası, öyrənilən dilin

və ona uyğun mədəniyyətin daşıyıcılarının ənənəvi olaraq nümayiş etdirdikləri etalona uyğunlaşmaq meylindən imtina edir.

Bu dövrdə mədəniyyətlərarası səriştənin qiymətləndirilməsinə olan yanaşma dəyişildi. Mövcud yanaşmanın çatışmayan cəhəti səriştənin ayrı-ayrı bilik, vərdiş, bacarıq və başqa komponentlərə bölünməsi və nəticə olaraq onlar arasında bağlılıq münasibətlərini müəyyən etməyin mümkün olmaması idi. Səriştənin bu yolla qiymətləndirilməsi həmçinin yuxarıda adı çəkilən komponentlərin ünsiyyət situasiyalarında necə istifadə olunmasını da əks etdirməməsidir. O dövrdə mədəniyyətlərarası səriştənin komponentlərinin qarşılıqlı və sıx əlaqəsi onun əsas səciyyəvi xüsusiyyəti hesab edilməyə başlanmışdı. Metodistlərin mədəniyyətlərarası münasibətlərdə müxtəlif şkalaların köməyi ilə səriştəli davranışın bütün mürəkkəbliyi və çoxqütblülüyünü əks etdirməyin mümkün olmadığı fikrini irəli sürdükdən gəldikdən sonra səriştənin bir neçə struktur hissələrinin bütövlükdə cəm olaraq kompleks şəkildə qiymətləndirilməsinə imkan verən mədəniyyətlərarası səriştənin qiymətləndirmə vasitələrinin axtarışı başlandı. Nəticədə tapşırıqların yerinə yetirilmə prosesində tələbələrin nümayiş etdirdiyi davranışın qiymətləndirilməsində bir irəliləyiş baş verdi. Tələbələrdə mədəniyyətlərarası səriştəsinin formalaşdırılmasının səviyyəsi haqqında bu yolla əldə edilən məlumat səriştənin yalnız bir konkret komponentinin əlaməti hesab edilmədiyinə və kəmiyyət göstəricisi ilə ifadə olunmadığına görə nümayiş olunan davranışın kommunikativ tapşırıqların uğurlu yerinə yetirilmə kriteriyalarına uyğun olub-olması qiymətləndirilirdi. 2000-ci illərin əvvəllərində dünyanın bütün universitetlərində artıq daha geniş ixtisaslar spektri də daxil olmaqla tədris planlarına mədəniyyətlərarası ünsiyyət problemlərinə dair məcburi kursların fəal inteqrasiyası başlandı [13, s.135]. Bu illərdə həm akademik, həm də işgüzar sahədə mədəniyyətlərarası səriştənin formalaşdırılmasının qiymətləndirilməsi və ölçülməsi yollarının axtarışı davam edirdi. İş adamlarının mədəniyyətlərarası qarşılıqlı münasibətlər şəraitində əməkdaşların fəaliyyətinin effektivliyinin proqnozunu verməkdə kömək edəcək etibarlı qiymətləndirmə alətinə ehtiyacı var idi, müəllimlər isə mədəniyyətlərarası səriştəni inkişaf etdirəcək tədris proqramlarının effektivliyini müəyyən etmək üçün yollar axtarırdılar [14, s.17]. Maraqlıdır ki, həmən dövrdə mədəniyyətlərarası səriştənin qiymətləndirilmə alətlərindən həm təhsil, həm də inkişaf etdirici məqsədlərlə fəal istifadə etməyə başlanmışdı. Belə ki, özünü qiymətləndirmə anketdən tək cə kontrol/ yoxlama zamanı deyil, həmçinin tələbələrin özünüdərk və refleksiyasını stimula edən tədris metodikası kimi də istifadə edilirdi. Nəhayət, həmən dövrdə müxtəlif peşə, ixtisas (həkim, müəllim, mühəndis, turist bələdçilər, biznesmen, kosmonavt, tərcüməçi və.s) sahiblərinin mədəniyyətlərarası səriştəsinin inkişaf etdirilməsi metodları və mədəniyyətlərarası səriştənin səviyyəsinin ölçülmə alətləri intensiv şəkildə tədqiq edilməyə başlandı.

1990-ci və 2000-ci illərdə artıq Azərbaycan alimləri də mədəniyyətlərarası səriştə ilə fəal məşğul olmağa başladılar və əlbəttə mədəniyyətlərarası kommuni-

kasiya məsələlərini tədqiq etmək ilk dəfə xarici dil müəllimlərinin təşəbbüsü olmuşdur. Tədqiqatçıların mədəniyyətlərarası kommunikasiya məsələlərinə müraciəti xarici dillərin tədrisi metodikasında əhəmiyyətli dərəcədə konseptual dəyişikliklər və didaktik paradigma ilə əvəz olunmasına səbəb oldu.

Azərbaycanın dünyaya, Avropa təhsil sistemində inteqrasiya etdiyi qloballaşmanın müasir şəraitində Azərbaycan ali təhsil sistemində tələbələrdə mədəniyyətlərarası səriştənin formalaşdırılması və qiymətləndirilməsi sahəsində görülən işlər çərçivəsində, xarici dillərin tədrisində, tədris proqramlarının, dərslərin işlənilməsi, Azərbaycan milli-mənəvi dəyərlərini, tarixini, mədəniyyətini özündə birləşdirən, təhsilimizin məqsədinə uyğun, dünya standartlarına uyğun olan mədəniyyətlərarası səriştənin formalaşdırılması səciyyəsinə müəyyən edəcək milli qiymətləndirmə modelinin hazırlanması vacibdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Желтова Е.П. – Развитие межкультурной компетенции студентов технических университетов в процессе изучения иностранного языка: дис... канд. пед. наук: Магнитогорск, 2005. 228 с.
2. Deardoff D.K. The identification and assessment of intercultural competence as a student outcome of internationalization at institutions of higher education in the USA *Journal of Studies in International Education*. №10.2006. p.241-266.
3. Spencer-Oatey H., Franklin P. *Intercultural Interaction*. New York, 2009, p 367.
4. Gudykunst W.B. Intercultural contact and attitude change// *International and Intercultural Communication Annual*. Arizona .Vol. IV, 1977, p.2 – 16.
5. Rathje S. Intercultural competence: The status and future of a controversial concept// *Language and Intercultural Communication – 2007*. Vol.7., №4. p.254 -266.
6. Corder L.E., McLean W.D., *Intercultural training; an overview, program*. – 1989. p 40.
7. Sinicrope C., Norris J., Watanabe Y., *Understanding and assessing intercultural competence; a summary of theory, research, and practice*// *Second Language Studies*. – 2007. Vol.26. N1 – p1-58.
8. Fantini A.E. A central concern: Developing cultural competence// *School for Intercultural competence*. Washington University. – 2007.
9. Byram M.S. *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon, Philadelphia, Toronto, Sydney, Johannesburg, 1997.
10. Гальскова Н.Д. *Теория обучения иностранным языкам*. М., 2013, 336 с.
11. Зимняя И.А. *Педагогическая психология*. Воронеж, 2010, с.448
12. Behrmd V. Intercultural competence and training outcomes of students with experiences abroad // *Intercultural Journal of Intercultural Relations*. 2012 Vol.36. Issue 2, p.213-223
13. Verluyten S.P. *Business Communication and Intercultural Communication in Europe*. 1997. Vol.60. №2. p.135
14. Sercu L. *Assessing Intercultural Competence: More Question than Answers // Testing the Untestable in Language education*. Bristol, 2010. səh 17
15. 249. http://www.intercultool.eu/WP2_Research Report.pdf. pdf

İmanova Sevdə Rafiq

The History of Multicultural Researches

SUMMARY

The paper deals with the history of multicultural competence researches and control methods. Taking into account the increase of intensity of international relations of Azerbaijan in all spheres, the importance of forming the multicultural competence, skills of effectively communicating with the representatives of other countries and cultures for future specialists is obvious. The beginning of the multicultural competence investigations starts in the USA from the after war period. Multicultural competence is included in the list of key competences, the development of which provides specialists for their successful self-improvement in the modern employment market conditions.

Иманова Севиндж Рафиг гызы

История исследования межкультурной компетенции

РЕЗЮМЕ

В статье описана история исследования межкультурной компетенции, история методов контроля уровня формирования межкультурной компетенции. Учитывая рост интенсивности международных контактов Азербайджана во всех сферах, очевидна важность формирования у современного студента, будущего специалиста умения эффективно взаимодействовать с носителями разных языков и культур. История исследования межкультурной компетенции берет начало в послевоенный период в Америке. Межкультурная компетенция включена в список ключевых компетенций, развитие которых обеспечивает у специалистов разных профессий образование для их успешной самореализации в современных условиях рынка труда.

Rəyçi: professor. Dilarə İsmayılova

**MÜNDƏRİCAT
СОДЕРЖАНИЕ**

**DÜNYA SİYASƏTİ VƏ TARİX
МИРОВАЯ ПОЛИТИКА И ИСТОРИЯ**

Allahverdiyeva Gültəkin Afət qızı XIV-XV ƏSRLƏRDƏ OSMANLI DÖVLƏTİNİN XARİCİ SİYASƏTİ	3
Əliyeva Lalə Ağamirzə qızı AZƏRBAYCAN VƏ QAFQAZ XALQLARININ AKKULTURASIYASI TARİXİ PERSPEKTİVDƏ	10
Agaeva Ayła Əlxan gызы НАЦИОНАЛЬНЫЕ И ЭТНИЧЕСКИЕ МЕНЬШИНСТВА В ПОЛЬШЕ (I часть)	16

**FƏLSƏFƏ, SOSİOLOGİYA, İLAHİYYAT
ФИЛОСОФИЯ, СОЦИОЛОГИЯ, ТЕОЛОГИЯ**

Quliyeva Hafizə Baris qızı YENİYETMƏ ANALARIN İDENTİFİKASIYASI PROSESİNDƏ SOSIAL, PSIXOLOJİ VƏ HÜQUQİ ASPEKTLƏRİN TƏHLİLİ	23
--	----

**PSIXOLOGİYA, PEDAQOGİKA VƏ METODİKA
ПСИХОЛОГИЯ, ПЕДАГОГИКА И МЕТОДИКА**

Cahangirova Lalə Vladimir qızı İBTİDAİ SİNİFLƏRDƏ ORFOQRAFIYA TƏLİMİ VASİTƏSİLƏ ŞAGİRD ÖZÜNƏNƏZARƏTİNİN TƏŞKİLİ İMKANLARI	30
Hümbətova Ayna Abuş qızı KİÇİK YAŞLI MƏKTƏBLİLƏRİN KOQNİTİV İNKİŞAFINDA MÜƏLLİM- ŞAGİRD MÜNƏSİBƏTLƏRİNİN PSIXOLOJİ ASPEKTLƏRİ	37
Quliyeva Raziyə Elxanovna TƏLİM PROSESİNDƏ KİÇİK YAŞLI MƏKTƏBLİLƏRİN YARADICI TƏXƏYYÜLÜNÜN İNKİŞAFININ PSIXOLOJİ ƏSASLARI	43
Hüseynova Turanə Əhmədağa qızı MÜƏLLİM-ŞAGİRD-VALİDEYN ÜÇBUCAĞINDA TEMPERAMENT TIPLƏRİNİN NƏZƏRƏ ALINMASININ ZƏRURİLİYİ	48

Мамедова Эльнара Хейрадин гызы, Мехралиев Джейхун Эльмар оглы ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ КООРДИНАЦИОННЫХ СПОСОБНОСТЕЙ В МЛАДШЕМ ШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ	53
Мамедова Самира Ибрагим гызы ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПЕСЕН И МУЗЫКИ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ МОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ К ИЗУЧЕНИЮ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА	59
Novruzova Günel Siyavuş qızı İQTİSADİ FƏALİYYƏTİN MODELLEŞDİRİLMƏSİNDƏ METODOLOGIYANIN ƏSASLARI	65
Babanlı Yusif Məmməd oğlu AZƏRBAYCANDA ATLETİKANIN İNKİŞAF TARİXİ (1920-1960)	71
Əhmədova Nübar Nizami qızı İNSAN RESURLARININ QRUP FƏALİYYƏTİNDƏ İDARƏ OLUNMASININ XÜSUSİYYƏTLƏRİ	76
Axundova Sevinc Leffk qızı ALİ MƏKTƏBLƏRDƏ PEDAQOGİKA FƏNNİNİN TƏDRİSİNİN PSİXOLOJİ ASPEKTLƏRİ	81
İmanova Sevda Rafiq qızı MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI SƏRİŞTƏNİN TƏDQIQAT TARİXİ	86
Ağayeva Həlimə Ağaşükür qızı, Ağakışiyeva Şükufə Məhəmməd qızı AZƏRBAYCAN DİLİ DƏRSLƏRİNDƏ İSTİFADƏ EDİLƏN LİNQVİSTİK VASİTƏLƏR	94
Вагабова Хумар Давуд гызы ТЕКСТ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО	100
Керимова Самая Алифхан гызы АНАЛИЗ КОММУНИКАТИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ В КЛАССИЧЕСКОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ КАК СРЕДСТВО РАСШИРЕНИЯ КУЛЬТУРОВЕДЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ	105
Кулиева Эллада Муса гызы СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	112
Səfərova Vüsalə Abbas qızı MƏKTƏBƏQƏDƏR YAŞLI UŞAQLARIN ESTETİK TƏRBİYƏSİ VƏ İLKİN YARADICILIQ QABİLİYYƏTLƏRİNİN İNKİŞAFI	118

*Kitab «Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzində
səhifələnmiş və çap olunmuşdur.*

Çapa imzalanıb: 17.12.2019.
Format: 70x100 1/16. Qarnitur: Times.
Həcmi: 8 ç.v. Tiraj: 300. Sifariş № 299.

TƏRCÜMƏ
VƏ NƏŞRİYYAT-POLİQRAFİYA MƏRKƏZİ

Az 1014, Bakı, Rəsul Rza küç., 125/139b
Tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru
www.mutercim.az